gezonde jeugd
gezonde toekomst

Raamwerk eetomgeving vo- en mbo-scholen

Februari 2022

Aanleiding

In het Internationaal Verdrag Inzake de Rechten van het Kind staat dat ieder kind het recht heeft om op te groeien in een gezonde omgeving[1]. Het Nationaal Preventieakkoord beschrijft de ambitie om in 2040 een gezonde leefstijl onderdeel te laten zijn van het DNA van het onderwijs[2]. Waarbij de leefomgeving rond de school een belangrijke bijdrage kan leveren aan het maken van gezonde keuzes. De afgelopen tientallen jaren is de eetomgeving in Nederland sterk veranderd[3,4]. Het is steeds makkelijker geworden om te kiezen voor overmatige consumptie van calorierijk en (sterk) bewerkt voedsel, waar te veel suiker, zout en verzadigde vetten in zit. De veranderde eetomgeving wordt internationaal door wetenschappers en gezondheidsinstanties, zoals de WHO, aangemerkt als een van de belangrijkste oorzaken van de huidige obesitasproblematiek[5]. Op langere termijn gaat overgewicht op jonge leeftijd meestal over naar overgewicht op volwassen leeftijd[6,7], met vele gezondheidsproblemen als gevolg.

De fysieke eetomgeving wordt beschreven als de beschikbaarheid, toegankelijkheid en promotie van eet- en drinkproducten in de omgeving (aanwezigheid van voedselinformatie en aantrekkelijkheid via reclame, prijsstelling en aanbiedingen). Uit onderzoek blijkt dat de inrichting van de omgeving invloed heeft op de norm en het gedrag van consumenten, zoals impulsaankopen en keuze voor ongezond voedsel[8,9,10]. Jongeren spenderen een groot deel van hun tijd in en rondom de school. Een gezonder voedingsaanbod op scholen biedt een belangrijke basis voor een gezonde leefstijl van deze jongeren. Maar ook het aanbod van voeding in de omgeving is een belangrijke factor en bepalend voor wat jongeren eten en de gewoonten die zij hierbij aanleren[2]. Daarnaast biedt een gezonder voedingsaanbod ook een duurzamer aanbod. Met een eetpatroon volgens de Schijf van Vijf van het Voedingscentrum wordt gezonder en bovendien duurzamer gegeten. Specifiek wordt de eetomgeving, naast andere complexe factoren, bij jongeren gezien als een prominente veroorzaker van een hoge energie-inname. De eetomgeving in en rondom scholen kan het makkelijker maken om een gezondere keuze te maken.

JOGG maakt de fysieke en sociale leefomgeving van kinderen en jongeren gezonder. JOGG vormt samen met gemeenten, maatschappelijke organisaties en bedrijven een landelijk werknet. Samen werken we aan een onderbouwde, integrale methodiek: de JOGG-aanpak. Daardoor groeit onze jeugd op tot een gezonde generatie. Een gezonde toekomst begint bij een gezonde jeugd. Een van de leefstijlthema's waar JOGG zich binnen de JOGG-aanpak op richt is 'Gezonde voeding' en werkt daarin hard aan een gezonder voedingsaanbod op alle plekken waar kinderen en jongeren komen.

Vanuit JOGG-gemeenten komt regelmatig de vraag hoe om te gaan met ongezond voedingsaanbod rondom het voortgezet onderwijs (vo) en middelbaar beroepsonderwijs (mbo). Zeker in relatie met de Gezonde Schoolkantine; de school heeft het voedingsaanbod op orde en ziet vervolgens de leerlingen en studenten bij omliggende voedselaanbieders ongezonde voeding kopen en consumeren. In de praktijk blijkt dat er weinig tot geen contact is tussen voedselaanbieders en scholen[11]. Om voedingsgedrag en gezondheid succesvol te stimuleren, is een integrale aanpak van belang. Dit kan bijvoorbeeld door met voedselaanbieders in de buurt samen te werken en afspraken te maken[1]. Met dit raamwerk wil JOGG (JOGG-)gemeenten helpen en inspireren om het voedingsaanbod in en rondom vo- en mbo-scholen positief te stimuleren middels drie verschillende sporen. Samen maken we gezond gewoon!

---

[1] IVRK. Artikel 24- Gezondheid en gezondheidszorg.
[2] Rijksoverheid (2018). Nationaal preventieakkoord, naar een gezonder Nederland.
[3] Factsheet Onderzoek Locatus-JOGG. Ontwikkelingen voedingsaanbod rondom vo- en mbo-scholen 2004-2019.
[4] Pointer, KRO-NCRV (2021). Aanbod ongezond voedsel nam in 10 jaar tijd sterk toe.
[6] Poelman M. (2016). De stad als verleidelijke voedselomgeving. AGORA Magazine 3, 10-13.
[7] Craigie, A.M., Lake, A.A., Kelly, S.A., Adamson, A.J., & Mathers, J.C. (2011). Tracking of obesity-related behaviours from childhood to adulthood: a systematic review. Maturitas, 70(3), 266-284.
[8] Timmermans J., Dijkstra C., Kamphuis C., Huitink M., Van der Zee E., Poelman M. (2018). 'Obesogenic' School Food Environments? An Urban Case Study in The Netherlands. International journal of environmental research and public health;15(4):619.
[9] Van Rongen S., Poelman M.P., Thornton L., Abbott G., Lu M., Kamphuis C.B., Verkooijen K., De Vet E. (2020). Neighbourhood fast food exposure and consumption: the mediating role of neighbourhood social norms. International journal of behavioral nutrition and physical activity;17(1):1-9.
[10] Velema E., Vyth E.L., Hoekstra T., Steenhuis I.H. (2018). Nudging and social marketing techniques encourage employees to make healthier food choices: a randomized controlled trial in 30 worksite cafeterias in The Netherlands. The American Journal of Clinical Nutrition;107(2):236-46.
[11] RIVM. De voedingsomgeving op scholen. De stand van zaken in het voortgezet onderwijs en middelbaar beroepsonderwijs anno 2015. Briefrapport 2016-0006.

Leeswijzer

Het raamwerk is gemaakt voor de JOGG-regisseur en beleidsmedewerker, aanjagers om met het thema voeding aan de slag te gaan middels de Aanpak Eetomgeving Scholen. Het biedt een overzicht aan mogelijkheden om de eetomgeving in en rondom vo- en mbo-scholen gezonder te maken, met de gedachte dat een gezond eetpatroon vaak ook duurzaam is. De mogelijkheden zijn ingedeeld aan de hand van drie sporen:

Een goede samenwerking is nodig met: de beleidsmedewerkers vanuit het domein (publieke) gezondheid en/of onderwijs, Gezonde School-adviseur, Adviseur Eetomgevingen Voedingscentrum*, Jong Leren Eten makelaar, de scholen, leerlingen, studenten en voedselaanbieders. Hierbij is het belangrijk Gedeeld Eigenaarschap te creëren. De schoolomgeving biedt richting om met een afgebakende omgeving aan de slag te gaan en inspanningen te verrichten.

De drie sporen bieden verschillende aangrijpingspunten om met de eetomgeving rondom vo- en mbo-scholen aan de slag te gaan. Vanuit een gemeente zijn dit bijvoorbeeld de omgevingsvisie en voedselbeleid. Betreffende de voedselaanbieders kan er gekeken worden naar mogelijke samenwerkingen met voedselaanbieders zoals supermarkten in de buurt van een school. Binnen de school kan er gestreefd worden naar een Gezonde School door in te zetten op het creëren van draagvlak, een gezond voedingsaanbod in de kantine en voedseleducatie. De drie sporen interacteren met elkaar. Het is daarom belangrijk om inspanningen binnen de verschillende sporen in samenhang uit te voeren. Wil je op een structurele wijze aan de slag met deze drie-sporen aanpak, ofwel de Aanpak Eetomgeving Scholen, en wil je hierin ondersteund worden? Neem dan contact met ons op via info@jogg.nl.

*Voorheen Schoolkantine Brigadier

Gemeente:
Stimuleren gezonde eetomgeving

Het gezonde voedingsaanbod wordt gestimuleerd door het opstellen en integreren van een (voedsel)beleid en daarbij gebruik te maken van het gemeentelijke instrumentarium. De (JOGG-)gemeente kan waar mogelijk inzetten op het toepassen van juridische en beleidsmatige maatregelen om gezond aanbod te stimuleren en ongezond aanbod te weren. Binnen dit spoor wordt er onderscheid gemaakt in de acties gericht op beleid en kaders, en het (bijbehorende) instrumentarium.

Meer inspiratie nodig? Op de website van het Voedingscentrum staan verschillende ideeën op een rij gezet voor gemeentelijk beleid om de eetomgeving gezonder en daarmee duurzamer te maken. Het rapport: Gemeentelijk instrumentarium voor een gezonde voedselomgeving (2021), opgesteld door de werkgroep City Deal Voedsel op de Stedelijke Agenda, biedt praktische voorbeelden van mogelijkheden binnen het huidige (en toekomstige) gemeentelijk instrumentarium. In de **nieuwe City Deal** 'Gezonde en Duurzame Voedselomgeving' die hier op voortborduurt, worden juridische mogelijkheden om een gezonder aanbod te realiseren verder onderzocht. JOGG is partner van dit samenwerkingsverband waartoe onder andere kennis wordt uitgewisseld om zo beschikbaar te maken voor (JOGG-)gemeenten.

In samenwerking met: Werk hierbij samen met een beleidsmedewerker op het gebied van onderwijs, leefomgeving, (publieke) gezondheid, duurzaamheid, ruimtelijke ordening, maatschappelijke ontwikkeling, welzijn, participatie, economische zaken en ambtenaren die subsidies verstrekken. Hierbij is het belangrijk in te zetten op een integrale voedselvisie binnen de verschillende beleidsdomeinen. Een werksessie 'verbinden van beleidsdomeinen' kan helpen om dat doel te bereiken, JOGG heeft hiervoor een handreiking gemaakt, en kan hulp bieden bij het organiseren van een dergelijke sessie.

Acties- Beleid en kaders

Algemeen voedselbeleid

Na de gemeenteraadsverkiezingen van maart 2022 is het nieuwe **coalitieakkoord** opgesteld. Hierin staan de belangrijkste doelstellingen voor het beleid van het college in haar regeringsperiode. Scan dit akkoord door: waar zitten haakjes voor het thema gezonde (eet)omgeving en/of voeding? Daarnaast is iedere gemeente verplicht om binnen twee jaar na openbaarmaking van de Landelijke Nota Gezondheidsbeleid 2020-2024[12], een nota **gemeentelijk gezondheidsbeleid** vast te stellen (iedere vier jaar). Een (JOGG-)gemeente kan het voedselbeleid onderdeel laten zijn van deze nota of een apart voedselbeleid opstellen.

- Voorbeeld gezondheidsbeleid: Alkmaar heeft in haar gezondheidsagenda "Alkmaar Gezond 2021 – 2024" als één van de doelstellingen geformuleerd: "Gezonde voedingskeuzes zijn makkelijker te maken". Hiervoor hebben zij een aantal inspanningen opgenomen. In het Alkmaars preventieakkoord is "Gezonde voedselaanbieders rondom scholen" één van de 11 projecten die zijn toegelaten tot dit preventieakkoord.
- Voorbeeld voedselbeleid: In Wageningen is een Voedselagenda (2021-2030) opgesteld met de ambitie "In 2030 is Wageningen een gezonde, duurzame en inclusieve stad met een sterke gemeenschap, waarin we samen werken aan een gezonde voedselomgeving met toegang tot goed en duurzaam eten van dichtbij voor iedereen." Om deze ambitie en onderliggende doelen te bereiken, zijn diverse acties geformuleerd.

Het opstellen van een **lokaal preventieakkoord** biedt mogelijkheden om voeding en gezondheid te integreren in beleid, een belangrijk aanknopingspunt.
Naast het Nationaal Preventieakkoord is er in 2018 ook een Nationaal Sportakkoord gesloten, met als doel samen de sport te versterken en de maatschappelijke kracht van sport optimaal te benutten. Waar mogelijk en passend kunnen de ambities uit beide akkoorden aan elkaar verbonden worden. Het gaat dan onder andere om een toename van gezonde sportomgevingen waar gezonde voeding ruimschoots beschikbaar is, niet wordt gerookt en verantwoord wordt omgegaan met alcohol.
Voor meer informatie, praktische voorbeelden en ondersteuning kijk op de website van: Vereniging van Nederlandse Gemeente (VNG) of op Loket Gezond leven.

- Voorbeeld lokaal leefstijlakkoord: Venray heeft een Leefstijlakkoord Venray opgesteld waarin voeding een onderdeel is. Eén van de projecten uit het leefstijlakkoord: "Alle grote supermarktketens hebben zich verbonden aan een campagne om inwoners en met name jongeren op het gebied van voeding te begeleiden naar een gezonde(re) leefstijl."
- Voorbeeld lokaal leefstijlakkoord: Lokaal akkoord in Rotterdam Gezond010: "Ten tweede zetten we in op beperkende maatregelen, om de balans in de voedselomgeving te herstellen en bijvoorbeeld het aanbod aan fastfood te beperken. Tegenover elke euro voorlichting over gezonde voeding, wordt tweeduizend euro besteed aan reclame voor ongezonde producten. Bewust, maar vooral juist onbewust worden veel mensen hierdoor aangespoord ongezonde voedselkeuzes te maken. Lokaal moeten we kijken naar de mogelijkheden. Gezonde voeding moet overal net zo gemakkelijk te kopen zijn als ongezonde voeding. We willen een eerlijke kans voor gezond voedsel."
- Voorbeeld sportakkoord: In het Maastrichts Sportakkoord wordt er een verbinding gelegd met het Nationaal Preventieakkoord, en is voeding een onderwerp dat van belang is.

[12] De beleidscyclus van de landelijke nota gezondheidsbeleid staat beschreven in de Wet publieke gezondheid: Artikel 13 - 2d.

Beleidskaders

Omgevingswet, -visie en -plan:
De omgevingsvisie van het Rijk (NOVI: Nationale Omgevingsvisie) en de omgevingsvisie van de provincie bevatten beleidsambities voor gemeenten. Het is verstandig om ambities over een gezonde eetomgeving op te nemen in de omgevingsvisie. Met name als je de intentie hebt om daarover ook regels op te nemen in het omgevingsplan. De juridische basis voor deze regels in een omgevingsplan is sterker als deze herleid kan worden uit de beleidsdoelen van de visie.

- Voorbeeld: Amsterdam heeft een Gezondheidslogica opgesteld dat 12 inrichtingsprincipes voor een gezonde leefomgeving. Het vormt hiermee een handreiking en inspiratiebron voor het bevorderen van gezondheid in ruimtelijke plannen. Eén van de 12 principes is 'Gezond voedsel is logisch en overal'. Twee bouwstenen die hier onder vallen zijn bijvoorbeeld: "Rond onderwijsinstellingen of plekken gericht op kinderen en jongeren is het voedselaanbod overwegend gezond en wordt er geen alcohol verkocht. Er wordt alleen gezonde voeding in kinder- en jongerenmarketing en sponsoring gebruikt."

Detailhandelbeleid & horecabeleid:
Middels detailhandelsbeleid en horecabeleid kun je (tot op zekere hoogte) invloed uitoefenen op de eetomgeving door een ambitie op te nemen in het beleid en dit lokaal uit te werken. In het horecabeleid is het mogelijk doelstellingen vanuit het motief gezondheid op te nemen, bijvoorbeeld een afstandscriterium ten opzichte van voortgezet onderwijs (zie pagina 6 voor de bijbehorende instrumenten: Vergunningen en verordeningen).

- Voorbeeld: Middels het opstellen van een horecabeleid (vanuit de omgevingsvisie) en met behulp van de omgevingsvergunning stuurt de gemeente Utrecht op ontwikkelingen binnen de horeca. In Amsterdam geven ze het goede voorbeeld door beleidskaders gericht op gezonde voeding binnen de horeca in sporthallen en zwembaden toe te passen.

Inkoopbeleid:
Als gemeente koop je allerlei producten, diensten en werken in en kun je je eigen inkoopbeleid maken binnen de kaders van de Aanbestedingswet.

- Gemeenten: hebben een voorbeeldfunctie wanneer het gaat over het inkoopbeleid van voeding. Als JOGG-gemeente of cateraar is het mogelijk om je aan te sluiten bij de ambitie voor een gezonder voedingsaanbod in gemeentehuizen. De ondertekenaars werken aan een gezonder voedingsaanbod in gemeentehuizen op basis van de Richtlijn Eetomgevingen van het Voedingscentrum.
- Sportlocaties: Bruikbare instrumenten hiervoor zijn aanbestedingstrajecten, subsidies of huurcontracten. JOGG-Teamfit biedt hulp om het voedingsaanbod bij sport- en buurtlocaties gezonder te maken door eisen te stellen met behulp van de Richtlijn Eetomgevingen van het Voedingscentrum. Voorbeeld: In de gemeente Waalwijk heeft de gemeente zelf de verantwoordelijkheid genomen om met hun eigen gemeentelijke sportaccommodaties te gaan voor een gezondere sportomgeving, daarmee een gezonder voedingsaanbod. Dit hebben zij gedaan met hulp van JOGG-Teamfit.

Kindermarketing

Met reclamebeleid kan een gemeente de regels vaststellen over de wijze waarop er in de buitenruimte reclame gemaakt mag worden. De regels zijn vaak opgenomen in de APV (zie ook vergunningen en verordeningen), in de welstandsnota of in een aparte beleidsnota[13]. Daarnaast is het als (JOGG-)gemeente mogelijk om je aan te sluiten bij de **Alliantie Stop kindermarketing ongezonde voeding**[14]. Dit is een samenwerkingsverband van wetenschappers, maatschappelijke, consumenten- en gezondheidsorganisaties, die zich inzetten voor het recht om op te groeien in een gezonde omgeving zonder marketing voor voedingsmiddelen die geen positief effect hebben op de gezondheid.

- Voorbeeld: De gemeente Amsterdam heeft zich aangesloten bij deze alliantie. In het stedelijk kader buitenreclame en in het contract voor reclame in de metrostations heeft de gemeente een paragraaf over kindermarketing opgenomen. Hierin zijn aanvullende regels en afspraken opgenomen om ervoor te zorgen dat er voor kinderen t/m 17 jaar alleen reclame voor voedingsmiddelen uit de Schijf van Vijf wordt toegestaan. Dit is onderdeel van de Amsterdamse Aanpak Gezond Gewicht.

[13] Gemeentelijk instrumentarium voor een gezonde voedselomgeving (2021)
[14] Alliantie stop kindermarketing

Acties- Instrumentarium

Subsidieregelingen

Er zijn verschillende mogelijkheden waarop met subsidie invloed uitgeoefend kan worden op het voedingsaanbod in de omgeving. Binnen sociaal-maatschappelijke voorzieningen op buurt-, wijk- en sportniveau is het mogelijk subsidievoorwaarden voor gezonde voeding op te nemen.

- Voorbeeld: Subsidieregelingen waarbij (aanvullende) criteria en voorwaarden worden gesteld in relatie tot een gezonde eetomgeving. In Amsterdam zijn alle activiteiten, bijeenkomsten en voorzieningen, gericht op de jeugd of waarbij 25% of meer jeugd aanwezig is, gezond. Hiervoor zijn criteria opgesteld. Zie ook Artikel 2.8 Aanvullende verplichtingen: "Gezondheid: op activiteiten met jeugdigen wordt geen ongezond eten en drinken aangeboden, niet gerookt, geen alcohol geschonken en geen reclame gemaakt voor ongezonde producten."
- Voorbeeld: Een subsidieregeling als (financiële) ondersteuning voor een initiatief (project/activiteit) in het kader van de gezonde eetomgeving. In Ede bestaat er een 'subsidieregeling Food'. In het kader van het verbeteren van de gezondheid van de Edese inwoners kunnen ondernemingen een subsidieaanvraag doen wanneer zij door middel van een initiatief hieraan denken bij te dragen. Dit draagt tevens bij aan het spoor Voedselaanbieders: Gezonder maken voedingsaanbod.

Vergunningen en verordeningen

"Een verordening is een op gemeentelijk niveau vastgesteld algemeen verbindend voorschrift. Er zijn verschillende gemeenten die in de algemene plaatselijke verordening (APV) regels hebben opgenomen om delen van de eetomgeving te reguleren en er zijn ook gemeenten met een aparte marktverordening en verordening voor staanplaatsen. Deze bieden ook mogelijkheden om te sturen op het voedingsaanbod[13]."

- Voorbeeld Rotterdam: In Rotterdam is het standplaatsenbeleid opgenomen in de APV. Echter, geeft dit onvoldoende mogelijkheden om te sturen. Op dit moment wordt daarom de visie op ambulante handel herzien. Een gezond, gevarieerd aanbod, het stimuleren van ondernemerschap en een aantrekkelijk, levendige stad worden hierin meegenomen. De intentie is om het standplaatsenbeleid te borgen in een verordening ambulante handel.
- Voorbeeld Hilversum: Middels een aanwijzingsbesluit is er een verbod venten van etenswaren in de omgeving van vo-scholen opgenomen in de APV. Het is verboden om op schooldagen tot 250 meter van de school eten en drinken te verkopen (tussen 09:00-17:00u), bij scholen met een Gezonde Schoolkantine.
- Voorbeeld Utrecht: In Utrecht is geregeld dat er nabij scholen geen voedsel verkocht mag worden door straathandelaren. De regels voor straathandel staan in artikel 5.12 en 5.13 in de APV Utrecht. In deze artikelen zijn geen regels opgenomen over straathandel nabij scholen. In de ventvergunning die aan straathandelaren verleend wordt staat de volgende voorwaarde: "Binnen een afstand van 200 meter van schoolgebouwen mogen gedurende de pauzes en 15 minuten voor of na de lessen, geen producten van welke aard dan ook, op of aan de openbare weg te koop aangeboden of verkocht worden."
- Voorbeeld Groningen en Zwolle: In de Gemeente Groningen mogen geen snackkramen binnen een straal van 250 meter van de scholen staan. Ook de gemeente Zwolle staat de verkoop van etenswaren niet toe bij scholen binnen een straal van 100 meter. In de APV wordt vermeld dat een vergunning of ontheffing kan worden geweigerd in onder andere het belang van de volksgezondheid (APV Zwolle, artikel 1.8).
- Voorbeeld Katwijk, Wageningen en Heerenveen: In zowel Katwijk als Wageningen zijn vergunningen voor de komst van een fastfoodketen geweigerd door de gemeenten. In Katwijk wordt de gezondheid van jongeren en nabijheid van de scholen nadrukkelijk benoemd bij de afwijzing van de vergunning. Het toelaten van een fastfoodrestaurant op korte afstand van middelbare scholen zou in strijd zijn met de ambitie die Katwijk nastreeft met JOGG. Ook in Heerenveen is een grote fastfoodketen geweerd wegens tegenstrijdigheid met de ambities in het JOGG Plan van Aanpak.

Voedselaanbieders:
Gezonder maken voedingsaanbod

Middels dit spoor kan de (JOGG-)gemeente waar mogelijk inzetten op het gezonder maken van het voedingsaanbod rondom scholen door samen te werken met voedselaanbieders. Denk hierbij aan het eerdergenoemde voorbeeld binnen het spoor van de Gemeente: Eén van de projecten uit het leefstijlakkoord Venray: "Alle grote supermarktketens hebben zich verbonden aan een campagne om inwoners en met name jongeren op het gebied van voeding te begeleiden naar een gezonde(re) leefstijl." Maak als JOGG-gemeente gebruik van de voorwaarde Publiek-Private Samenwerking van de JOGG-aanpak voor het opzetten van samenwerkingen binnen de gemeente met voedselaanbieders. En gebruik de Checklist van de Richtlijn Eetomgevingen van het Voedingscentrum als hulpmiddel om het voedingsaanbod gezonder en duurzamer te maken.

In samenwerking met: Lokale partijen zoals wijkverenigingen, ondernemersverenigingen, buurtcentra, voedselaanbieders, ondernemers, leerlingen en studenten.

Samenwerking voedselaanbieders

In samenwerking met voedselaanbieders – fastfood locaties, lunchrooms, restaurants, supermarkten en de versaanbieders zoals de slager en de bakker - worden jongeren gemotiveerd een gezonde keuze te maken.

- Voorbeeld: De Jumbo in Eibergen werkt samen met een vo-school om gezond voedingsaanbod te stimuleren. De school koopt broodjes en beleg in bij de Jumbo en in ruil daarvoor krijgen zij het fruit voor in de kantine gratis.
- Voorbeeld: In Rotterdam heeft de Albert Heijn met behulp van voedingscoaches klanten geholpen om lekker en gezond te eten. Ook in Dordrecht is er een initiatief geweest waarbij een diëtist klanten van de Jumbo meeneemt op een supermarktsafari, hierbij kregen zij hulp in het maken van een gezondere keuze.
- Voorbeeld: In Drenthe is de campagne '100 gezondere supers' gestart, bedoeld voor supermarkten die zich maatschappelijk willen inzetten om de omgeving gezonder te maken. Afhankelijk van de mate waarin de supermarkt aan de criteria van een gezonde supermarkt voldoet krijgen ze een bronzen, zilveren of gouden certificaat uitgereikt.
- Voorbeeld: Voedselapotheek, Jong Leren Eten makelaar en studenten van ROC Midden-Nederland werken samen aan het Gezonde Schap bij de Jumbo in de wijk Amersfoort-Schothorst.
- Voorbeeld: In Rotterdam zetten diverse voedselaanbieders stappen naar een gezonder voedingsaanbod binnen het project: Gezond010-satelliet Gezond Verkoopt. Met als doel meer gezondheid en vitaliteit voor alle Rotterdammers. Zo hebben zij onder andere een webinar: Gezonde Verkoop georganiseerd in samenwerking met partner Greendish voor voedselaanbieders. Het webinar was gericht op het belang van een gezond en duurzaam voedingsaanbod.
- Voorbeeld: Restaurants van Morgen: Is een transitieprogramma om restaurants te stimuleren hun aanbod te verduurzamen en gezonder te maken. In de gemeente Ede, Wageningen, Nijkerk, Veenendaal en Rhenen is dit programma met succes ingezet.

Landelijk wordt dit ondersteund vanuit het Nationaal Preventieakkoord

Hulpmiddelen

Hulp nodig bij de aanpak om samen met voedselaanbieders de omgeving gezonder te maken?

- **JOGG-Teamfit coaches:** De JOGG-Teamfit coaches, experts in het gezonder maken van de omgeving op onder andere het thema voeding, kunnen kosteloos ingezet worden. Zij adviseren buurt- en sportlocaties op basis van de Richtlijn Eetomgevingen van het Voedingscentrum en helpen met het opstellen van een actieplan, zodat elke locatie passende ondersteuning krijgt.
- **PPS-expert:** Voor JOGG-gemeenten is er de mogelijkheid gebruik te maken van een PPS-expert. Door in te zetten op publiek-private samenwerkingen (PPS) kan er samengewerkt worden met het bedrijfsleven zowel op lokaal als regionaal niveau. Dit zorgt ervoor dat het belang van gezond opgroeien breder wordt gedragen in de maatschappij, we hebben bedrijven nodig om verandering te bereiken. Voor meer informatie check de JOGG-wiki of vraag het aan je JOGG-adviseur.
- **Adviseur Eetomgevingen:** De Adviseurs Eetomgevingen van het Voedingscentrum bieden ondersteuning op alle onderdelen van de Checklist Richtlijn Eetomgevingen. Of het nu gaat om uitleg over hoe de eetomgeving keuzes kan beïnvloeden, inzicht in welke producten gezond en duurzaam zijn of advies over eerste verbeterstappen. De Checklist Richtlijn Eetomgevingen laat zien wat de gezondere keuzes zijn, en welke presentatie- en verkooptechnieken de voedselaanbieder kan inzetten. Zo zien ze waar ze staan en kunnen ze hun ambities bepalen.
- **Online platform:** De gemeente kan een (online) platform voor ondernemers oprichten die actie willen ondernemen om samen met de gemeente en kennisinstellingen de eetomgeving gezonder te maken. Door consumenten te verleiden de gezonde keuze te maken, kan een gezonder aankoopgedrag worden gestimuleerd. Dit wordt ook wel 'nudgen' genoemd. Voorbeeld: Ondernemers voor een Gezond Amsterdam heeft voor zijn ondernemers als toolbox een actielijst opgesteld: Gezond Boodschappen Doen.

Als je extra intensieve ondersteuning wil bij de samenwerking met voedselaanbieders, kun je een partij als Greendish inhuren.

Om een gezonder keuze te kunnen maken, die binnen de Schijf van Vijf van het Voedingscentrum past, moeten er gezonde producten geproduceerd en beschikbaar zijn. Landelijk overlegt de Rijksoverheid met organisaties over het verbeteren van voedsel. Het doel is minder zout, verzadigd vet en suiker in producten. Ook doet de overheid onderzoek naar een voedselkeuzelogo waardoor de keuze voor gezondere voeding makkelijker wordt. Dit gebeurt in het Project Productverbetering en voedselkeuzelogo.

School:
Samen bouwen aan een Gezonde School

Scholen kunnen bijdragen door in te zetten op activiteiten en interventies waarbij het doel om gezondere keuzes te maken onder leerlingen en studenten wordt versterkt. De school is hierin zelf aan zet, en kan hierbij ondersteuning krijgen van een Gezonde School-adviseur, vanuit de gemeente/GGD en de Adviseur Eetomgevingen van het Voedingscentrum. Scholen worden gestimuleerd in te zetten op een integrale aanpak middels de Gezonde School-aanpak. Volgens een stappenplan werkt de school aan één of meer gezondheidsthema's, door in te zetten op vier pijlers: (1) educatie, (2) schoolomgeving, (3) signaleren en (4) beleid. De Gezonde School-aanpak, het thema Voeding, staat hierbij centraal. Een groot onderdeel hiervan is het behalen van een Gezonde Schoolkantine en borging in het schoolbeleid. Het bewerkstelligen van gedeeld eigenaarschap en draagvlak onder schoolleiders, schoolpersoneel (zoals leerkrachten, cateraars, ondersteunend personeel), leerlingen, studenten en ouders zijn hierbij belangrijk. Op deze manier wordt er samen aan een Gezonde School gebouwd, passend bij de unieke situatie van de school. Voor een doorlopende leerlijn met betrekking tot gezondheid, is het stimuleren van gezond gedrag vanaf de kinderopvang, primair onderwijs en buitenschoolse opvang belangrijk. Zet daarom ook in op deze settings.

In samenwerking met: De Gezonde School-adviseur, Adviseur Eetomgevingen, Jong Leren Eten makelaar, Gezonde School-coördinator op school, cateraars, ouders, directeur van de school, leerkrachten, vrijwilligers, leerlingen en studenten. Maar ook de gemeente en de omliggende ondernemers.

Gezonde School-aanpak

Gezonde School-aanpak is een programma dat scholen helpt om te werken aan een gezonde leefstijl. Een gezonde leefstijl wordt aan de hand van verschillende thema's op een structurele en planmatige manier ingebed in de school. De Gezonde School-adviseur van de GGD, in samenwerking met de Adviseur Eetomgevingen van het Voedingscentrum, ondersteunt de scholen hierbij. Scholen worden aangemoedigd een Gezonde School werkgroep op te zetten, onder leiding van een aangewezen Gezonde School-coördinator binnen de school. Om structureel aan gezondheid te werken, wordt er ingezet op de vier pijlers van de Gezonde School-aanpak, hieronder lees je in het kort wat de pijlers in het kader van de Aanpak Eetomgeving Scholen inhoud:

- **Educatie:** Effectief werken aan voeding vraagt aandacht voor educatie. De school besteedt structureel aandacht aan het gekozen gezondheidsthema.
- **Schoolomgeving:** Een gezonde keuze is sneller gemaakt als het aantrekkelijk en makkelijk is. Voor gezonde voeding betekent dit onder andere toegang tot watertappunten en een Gezonde Schoolkantine. Daarnaast is er aandacht voor de sociale omgeving (zoals ouders, verzorgers en leraren) om de gezonde keuze te stimuleren.
- **Signalering:** Leraren en andere medewerkers herkennen gezondheids- of leefstijlproblemen onder hun leerlingen in een vroegtijdig stadium. En ze weten hoe ze daar vervolgens op de juiste manier mee om moeten gaan (zoals doorverwijzen naar passende hulpverlening).
- **Beleid:** Om de Gezonde School acties en activiteiten te borgen, worden scholen gestimuleerd om beleid op te stellen. Beleid kan o.a. gaan over de visie of ambitie van de school, welke activiteiten hierbij horen en welke leefregels er in de school zijn rondom voeding. Maar het is ook belangrijk om verantwoordelijkheden, samenwerkingen en facilitering vast te leggen.

Draagvlak en eigenaarschap

Een vo- of mbo-school creëert gedeeld eigenaarschap en draagvlak onder de leerlingen/studenten door bijvoorbeeld het opzetten van een werkgroep, studentenraad, duurzaamheidscie en/of het organiseren van een evenement of projectweek. Gedeeld eigenaarschap en creëren van draagvlak is belangrijk bij het vormgeven van de JOGG-aanpak en de Gezonde School-aanpak.

Gedeeld Eigenaarschap is een gelijkwaardige samenwerking waarbij je aansluit bij de drijfveren, behoeften en mogelijkheden van de ander. Gedeeld eigenaarschap gaat ervan uit dat professionals, ouders/verzorgers, leerlingen/studenten zélf verantwoordelijkheid nemen. Draagvlak is een belangrijke succesfactor voor het opzetten van een sterke **Gezonde School**. Door rekening te houden met de wensen en meningen van de directie, schoolpersoneel, leerlingen/studenten, samenwerkingspartners en ouders/verzorgers krijg je sneller meer voor elkaar. Draagvlak betekent dat jouw plan ook hún plan wordt. De Gezonde School-adviseur kan de school hierbij begeleiden en de Gezonde School-coördinator heeft de belangrijke taak om acties op school uit te voeren om draagvlak te creëren. Bij het creëren van draagvlak staan vijf acties centraal: (1) Bouw een team & leiderschap, (2) Bepaal ambitie, (3) Ontwerp een actieplan, (4) Voer het plan uit en (5) Evalueer en ga verder. Bekijk de website voor meer informatie over deze vijf acties.

- **Photovoice en Design thinking:** Photovoice is een methode om het draagvlak te vergroten onder leerlingen en studenten. Jongeren krijgen hiermee een actieve stem in bepaalde thema's.
  → Voorbeeld: In JOGG-gemeente Zwolle is photovoice ingezet om kinderen te betrekken bij het gezonder maken van hun wijk. Photovoice kan ook ingezet worden binnen het curriculum en om leerlingen te betrekken bij de Gezonde School-aanpak.
- **Discussiekaarten Gezonde School-aanpak:** Om uitgebreider in te gaan op de wensen en ideeën van leerlingen kunt u in de klas discussiekaarten voor leerlingparticipatie gebruiken. De Gezonde School-coördinator kan de input meenemen naar de Gezonde School-werkgroep, om verder te bespreken hoe de school de inbreng van leerlingen kan meenemen bij het werken met de Gezonde School-aanpak. Bij het project 'Jongeren aan het roer' hebben middelbare scholieren door middel van de Design Sprint-methodiek gezonde producten en initiatieven bedacht voor hun schoolkantine.
- **In de praktijk:** Geef studenten op (praktijk-)scholen waar ze vakopleidingen aanbieden de keuze om hun stage-uren in te zetten in de eigen schoolkantine. Op deze manier helpen ze mee met de bereidingen, denken na over het aanbod en de verkoop, dit zorgt voor een gedeelde verantwoordelijkheid. Zie de website van het Voedingscentrum voor meer voorbeelden.

- **Opzetten van een werkgroep, studentenraad of duurzaamheidscie**
  → Voorbeeld: Op een school in Uden is een duurzaamheidscie samengesteld waarin leerkrachten, ouders en jongeren vertegenwoordigd zijn. Het Udens College heeft deze commissie opgericht om met elkaar thema's in het kader van duurzaamheid op te pakken. Daar hoort ook gezonde voeding bij; jongeren verleiden om in de schoolkantine iets te kopen door met de cateraar te praten over een gezonder aanbod. Met de lokale Jumbo is gesproken over het aanbieden van gezondere keuzes gericht op jongeren.
  → Voorbeeld: Leerlingen van het voormalig Scholengemeenschap Lelystad, tegenwoordig Porteum, hebben onder begeleiding van Aeres Hogeschool een opdracht uitgevoerd m.b.t. voedingsaanbod bij omliggende voedselaanbieders. Zij hebben verschillende oplossingen bedacht om leerlingen te stimuleren een gezonde keuzes te maken, zoals een stempelkaart, een jongerenschap met gezondere keuzes en/of studentenkorting.
  → Voorbeeld: Het Veggie Food Festival was een samenwerkingsproject tussen de gemeente Harlingen, de Maritieme Academie en de VO-school RSG Simon Vestdijk. Ongeveer 250 derdeklas leerlingen bezochten het festival waar televisie- en top kok Pierre Wind in 2018-2019 een prominente rol speelde. Onder andere een quiz en een proeverij van gezonde snacks maakte dit evenement geslaagd, met als boodschap dat 'Gezond ook heel erg lekker kan zijn!'.

Gezonde Schoolkantine

De Gezonde Schoolkantine is een erkende Gezonde School-activiteit en een groot onderdeel voor het themacertificaat voeding van de Gezonde School-aanpak. Scholen die hiermee aan de slag gaan, onderteken de Ambitieverklaring Gezonde Schoolkantine, waarmee ze laten zien dat ze zich de komende jaren inzetten voor een gezonde schoolkantine op basis van de Richtlijn Eetomgevingen voor Scholen. De school bepaalt zelf de ambitie: een zilveren, gouden of ideale Schoolkantine Schaal. De Adviseur Eetomgevingen van het Voedingscentrum begeleidt de school. Daarnaast kunnen cateraars zich aansluiten bij het Akkoord Gezonde Voeding op Scholen (JOGG). Met dit Akkoord nemen cateraars, automatenleveranciers, producenten, toeleveranciers en andere betrokken organisaties de verantwoordelijkheid voor gezondere voeding op scholen.

- Het voeren van beleid is een voorwaarde voor het behalen van een Zilvere, Gouden of Ideale Schoolkantine Schaal:
  - Voeg bijvoorbeeld het volgende toe aan het schoolbeleid: De onderbouw mag in de pauze het schoolplein niet af, het instellen van regels gericht op 'verboden producten' en niet toestaan van bezorgservices (zoals pizzakoeriers e.d.) op het plein of dichtbij de school. Voorbeeld: Bij KIEM Montessori Amsterdam voeren ze beleid op een verbod aan fastfood en frisdrank binnen de school. Het creëren van voldoende draagvlak is hierbij van belang, de Gezonde School-aanpak kan hierbij helpen.
  - De school kan zorgen voor een aantrekkelijk omgeving. Bijvoorbeeld door de kantine zo in te richten dat leerlingen/studenten hier graag zitten. Daarnaast kan de school het schoolplein aantrekkelijk inrichten, spellen aanbieden of fysieke activiteiten organiseren in de pauzes. Dit draagt bij aan dat jongeren niet de wijk ingaan.

Wist je dat? Schoolmedewerkers een gratis online workshops kunnen volgen bij het Voedingscentrum om meer te leren over de Kantinescan, het gezonder maken van het aanbod en de uitstraling, leerlingen betrekken en het vastleggen van voedingsbeleid.

Tips gericht op vo

- Iedere 4 jaar vindt er een Gezondheidsmonitor Jeugd plaats welke inzicht geeft in de gezondheid, het welzijn en de leefstijl van middelbare scholieren. Met de resultaten van dit onderzoek wordt beleid ontwikkeld om de gezondheid en leefstijl van leerlingen/studenten te bevorderen. Zie voor meer informatie de pijler Signaleren van de Gezonde School-aanpak.
- Gratis lesmaterialen die aansluiten bij de Gezonde School-aanpak:
  - Het Voedingscentrum biedt een online lespakket Weet Wat Je Eet voor vo- en vmbo-onderwijs om structureel aandacht te geven aan voeding.
  - Krachtvoer is lesmateriaal gericht op gezonder leren te leven en het maken van gezonde voedingskeuzes voor leerlingen in leerjaar 1 en 2 van het vmbo.
  - Fruit & Veggie Challenge: EU-Schoolfruit ondersteunend lesmateriaal voor vo-onderwijs klas 1 en 2.
  - Inspiratie nodig om leerlingen met hun profielwerkstuk aan de slag te laten gaan met voeding? Het Voedingscentrum biedt inspiratie voor onderwerpen.
  - Meer inspiratie nodig voor extra aandacht voor voeding in de les? Check hier het overzicht van het Voedingscentrum.

Voor meer erkende leefstijlinterventies gericht op vo- en mbo- leerlingen/studenten bezoek de website van de Gezonde School en het RIVM: Loket Gezond Leven.

Tips gericht op mbo

Een mbo-school kan gezonde voeding extra goed op de kaart zetten middels de (verplichte) dimensie vitaal burgerschap. Deze dimensie heeft betrekking op de bereidheid en het vermogen om te reflecteren op de eigen leefstijl en zorg te dragen voor de eigen vitaliteit als burger en werknemer. Het geeft een aanknopingspunt om voeding te integreren binnen het mbo. Hieronder een aantal tips:

- Voor het vak vitaal burgerschap heeft het Voedingscentrum 3 lessen (van 2 uur) ontwikkeld die inspelen op het onderwerp voeding.
- Ook Kennisbank Sport en Bewegen hebben een leerplan ontwikkeld voor mbo-scholen. Het Leerplankader Sport, bewegen en een gezonde leefstijl is wat het woord zegt: een kader. Scholen moeten het afhankelijk van hun eigen visie, prioriteiten en de eigenschappen van hun studenten vertalen naar een eigen school gebonden leerplan.
- Test je Leefstijl geeft studenten inzicht in hun eigen leefstijl en helpen bij het maken van gezonde keuzes. Het biedt een kosteloos programma voor mbo- en (hbo-) studenten op het gebied van leefstijl aan de hand van verschillende leefstijlthema's zoals voeding en bewegen. Het bestaat onder andere uit fysieke fitheidstest en een online leefstijltest. De uitslag van de test geeft scholen inzicht over de leefstijl van de studenten, de Gezonde School-aanpak biedt mogelijkheden om met bepaalde thema's zoals voeding aan de slag te gaan.
- Scholen laten aansluiten bij Platform Sport en Gezonde leefstijl. Hier kunnen scholen onderling kennis en informatie over sport en gezonde leefstijl met elkaar delen.
- IVN: Het Jongeren Adviesbureau betrekt jongeren tussen de 12-25 jaar, vanuit hun opleiding, bij maatschappelijke vraagstukken op het gebied van natuur en duurzaamheid. Het ROC A12 heeft op deze manier hun studenten en docenten betrokken bij de herinrichting van het schoolplein.
- Het keuzedeel 'Verdieping blijvend fit, veilig en gezond werken' is één van de beschikbare keuzedelen voor het mbo. Het biedt mbo-studenten zowel brede als specifieke vakkennis en vakvaardigheden om fysieke en psychosociale arbeidsrisico's in de praktijk te herkennen, erkennen en beheersen.

Voor meer erkende leefstijlinterventies gericht op vo- en mbo- leerlingen/studenten bezoek de website van de Gezonde School en het RIVM: Loket Gezond Leven.

Subsidies ter ondersteuning

- **Ondersteuningsaanbod Gezonde School:** In het voorjaar is het mogelijk om ondersteuningsaanbod aan te vragen voor de Gezonde School. Ondersteuning is bedoeld om het proces van het opbouwen van een Gezonde School te faciliteren en bestaat onder andere uit: een financiële impuls, scholingsaanbod voor de Gezonde School-coördinator en advies/ondersteuning van een Gezonde School-adviseur.
- **Jong Leren Eten:** Scholen kunnen in het voorjaar een Stimuleringsbijdrage Lekker naar buiten! van €2.000,- per schoollocatie aanvragen om kinderen en jongeren in aanraking te laten komen met informatie en activiteiten gericht op voeding; moestuinieren, koken of excursie/gastles op het gebied van voeding.

Dit raamwerk is tot stand gekomen in samenwerking met verschillende gemeenten en professionals

Met dank aan:
Alkmaar
Amersfoort
Amsterdam
Dordrecht
Ede
Gouda
Harlingen
Houten
Katwijk
Lelystad
Rotterdam
Uden
Utrecht
Venlo
Venray
Zaanstad
Zwijndrecht
Zwolle

Gezonde School, het Voedingscentrum en de Vrije Universiteit van Amsterdam.

Heb je ook een inspirerend voorbeeld of vragen?
Mail ons gerust:
Dit document wordt ieder jaar voorzien van een update.
Heb je goede tips en/of feedback? Laat het ons weten!
info@jogg.nl

JOGG gezonde jeugd gezonde toekomst